

# Opvattingen over accountants

**Deel 2: Een studie naar de perceptie van gebruikers van de jaarrekening ten aanzien van de rol van de accountant bij fraude**

*Drs. P. Klijnsmits, Drs. B. van Praag, Prof. Dr. Ph. Wallage*

## 1 Inleiding

In navolging van ons eerdere artikel 'Opvattingen over accountants' (MAB juni 1998) presenteren wij hier de uitkomsten van een onderzoek met betrekking tot de opvattingen omtrent het functioneren van de accountant, voorzover deze opvattingen betrekking hebben op de taken van de accountant in verband met het voorkomen en ontdekken van fraude.

Het onderzoek is medio 1995 uitgevoerd door een scriptiegroep<sup>1</sup> van de postdoctorale accountantsopleiding van de Universiteit van Amsterdam. De dataverzameling die door de scriptiegroep in het kader van dit onderzoek is vergaard, ligt wederom ten grondslag aan dit artikel. Uitgangspunt van de werkzaamheden van de scriptiegroep was het onderzoek 'opvattingen over accountants' dat in 1987 door het Limperg Instituut is gepubliceerd.

## 2 Begripsbepaling

In dit artikel wordt ingegaan op de rol van de accountant bij fraude. De rol van de accountant

bij fraude is heden ten dage vastgelegd in de Verordening op de Fraudemelding van 21 juni 1994, alsmede in Richtlijn 240 'Fraude en onjuistheden' van de Richtlijnen voor de Accountantscontrole. Tijdens de eerste fase van het onderzoek waren echter de nieuwe Richtlijnen voor de Accountantscontrole, welke zijn gebaseerd op de International Standards on Auditing van de International Federation of Accountants, nog niet van kracht. De nieuwe Richtlijnen werden eerst op 1 januari 1996 ingevoerd. In juni 1998 zijn de Richtlijnen voor de Accountantscontrole herzien. Wat betreft de regelgeving inzake fraude wijken de nieuwe richtlijnen echter nauwelijks af van de richtlijnen die in 1996 van kracht werden. Mede gezien de periode waarin het onderzoek is uitgevoerd, verwijzen wij in dit artikel naar de Richtlijnen voor de Accountantscontrole zoals deze in 1996 zijn gepubliceerd.

Ten tijde van de beginfase van het onderzoek werd de verantwoordelijkheid van de accountant bij fraude nog verwoord in Richtlijn 3.03 'Verantwoordelijkheden voor en handelwijze bij het ontdekken van onjuistheden in de verantwoording' van de RADAR Richtlijnen Controle. Gezien de overgang in regelgeving gedurende het onderzoek wordt in dit artikel aandacht besteed aan zowel de RADAR Richtlijn 3.03 als aan de Richtlijnen voor de Accountantscontrole 1996.

Het is een goede zaak om alvorens de perceptie van de gebruikers van financiële informatie ten aanzien van de taken van de accountant in verband met fraude te onderzoeken, enige duidelijkheid te scheppen omtrent het begrip fraude. In het woordenboek wordt fraude omschreven als valsheid en bedrog in het bijzonder in administratie, geldelijk beheer en met betrekking tot de

Drs. P. Klijnsmits studeerde bedrijfseconomie en fiscale economie aan de Universiteit van Amsterdam (UvA). Hij is als AIO verbonden aan het Tinbergen Instituut en aan de Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie van de UvA.

Drs. B. van Praag studeerde bedrijfseconomie aan de UvA. Hij is als AIO verbonden aan het Tinbergen Instituut en de Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie van de UvA.

Prof. Dr. Ph. Wallage is directeur van KPMG Accountants NV en hoogleraar accountantscontrole aan de UvA.

samenstelling van waren (Van Dale, 1989). Arens en Loebbecke (1994, p. 108) stellen dat fraude in de financiële verantwoording ontstaat als 'a misstatement is made and there is both the knowledge of its falsity and the intent to deceive'. In de Richtlijnen voor de Accountantscontrole wordt fraude gedefinieerd als een opzettelijke handeling door een of meer personen uit de kring van de leiding, het personeel of derden die resulteert in onjuiste informatie in de jaarrekening (Richtlijn 240, paragraaf 3, p. 153). De Verordening op de Fraudemelding tot slot definieert fraude, nagenoeg conform de RADAR Richtlijn 3.03, als het opzettelijk door een of meerdere personen vervalsen, weglaten, toevoegen of verwijderen van gegevens teneinde waarden aan een huishouding op onrechtmatige wijze te onttrekken of te doen toevloeien. De definitie van fraude in de RADAR Richtlijnen verschilt van de definitie in de Verordening op de Fraudemelding door het expliciet stellen dat fraude wordt uitgevoerd door natuurlijke personen. Als de fraude wordt gepleegd door of op last van de hoogste leiding van de huishouding dan is er volgens de verordening op de fraudemelding sprake van directiefraude. Door een combinatie van voorgaande definities kan worden vastgesteld dat fraude begint met een opzettelijke actie gericht op het op onrechtmatige wijze bereiken van een bepaald doel.

### **3 De verantwoordelijkheden van de accountant**

In paragraaf 3.1 van RADAR Richtlijn 3.03 wordt reeds gesteld dat de primaire verantwoordelijkheid voor fraude ligt bij degene die de fraude pleegt. De leiding van de huishouding wordt ingevolge Richtlijn 240 alsmede ingevolge RADAR Richtlijn 3.03 verantwoordelijk gehouden voor de ontdekking en preventie van fraude en onjuistheden. De primaire verantwoordelijkheid van de accountant is, op grond van paragraaf 2 van Richtlijn 240, het vaststellen dat er geen fraude bestaat die een materieel effect heeft op het beeld van de jaarrekening. Deze verplichting vloeit onder meer voort uit Richtlijn 200, waarin het doel van accountantscontrole wordt omschreven als het in staat stellen van de accountant om een oordeel te kunnen vellen of de jaarrekening in alle van materieel belang zijnde opzichten in overeenstemming is met de van toepassing zijnde

grondslagen van financiële verslaggeving (Richtlijn 200, paragraaf 2, p. 67).

Ingevolge Richtlijn 240 dient de accountant bij de planning en uitvoering van de controlewerkzaamheden en het evalueren van en rapporteren over de controlebevindingen rekening te houden met het risico dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang zou kunnen bevatten als gevolg van fraude en onjuistheden (Richtlijn 240, paragraaf 2, p. 153). Op grond van paragraaf 6 van Richtlijn 240 is de accountant echter niet verantwoordelijk of aansprakelijk voor het voorkomen van fouten en onjuistheden. Desondanks wordt gesteld dat er een preventieve werking kan uitgaan van het feit dat een jaarlijkse accountantscontrole wordt verricht (Richtlijn 240, paragraaf 6, p. 155).

In aanvulling op de primaire verantwoordelijkheden van de accountant die in de Richtlijnen voor de Accountantscontrole zijn weergegeven, worden in de Verordening op de Fraudemelding enkele additionele eisen gesteld aan de werkzaamheden van de accountant. Op basis van deze verordening dient de accountant die tijdens de uitvoering van zijn controleopdracht aanwijzingen verkrijgt voor fraude zijn verder onderzoek zodanig in te richten, dat hij een hoge mate van zekerheid verkrijgt over het al dan niet aanwezig zijn van fraude. Het is daarbij niet van belang wat de omvang of de aard van de fraude is. Aanwijzingen voor, naar het zich laat aanzien, niet-materiële fraude vereisen dus ook nadere werkzaamheden.

De Verordening op de Fraudemelding omvat onder meer enkele regels met betrekking tot het melden van fraude. Op basis van artikel 2 van de verordening dient de accountant de leiding van de huishouding schriftelijk op de hoogte te stellen van eventuele aanwijzingen voor fraude. De accountant stelt het toezichhoudend orgaan op de hoogte als hij in redelijkheid een vermoeden heeft van fraude en het directiefraude betreft, dan wel als de leiding geen afdoende maatregelen heeft genomen om fraude voorzover mogelijk ongedaan te maken en in de toekomst te voorkomen, en tevens als de fraude van materieel niveau is (artikel 2, Verordening op de Fraudemelding). Als ook het toezichhoudend orgaan de fraude niet probeert ongedaan te maken en maatregelen neemt om herhaling te voorkomen geeft de accountant zijn opdracht terug (artikel 2, Verordening op de Fraudemelding). De accountant dient ingeval het een wettelijk verplichte controle

betreft melding van deze teruggave te doen bij een centraal meldpunt<sup>2,3</sup>. Als de accountant een opdracht teruggeeft die niet is voortgevloeid uit een wettelijke verplichting, dan mag de accountant de teruggave van zijn opdracht melden aan het centrale meldpunt. De accountant is voor deze melding krachtens artikel 10, lid 4 van de Gedrags- en Beroepsregels voor Registeraccountants, dan wel het equivalent hiervan voor accountants-administratieconsulenten, ontheven van zijn geheimhoudingsplicht.

Met betrekking tot beoordelingsopdrachten wordt onderkend, dat de kans dat fraude wordt ontdekt kleiner is dan bij een controleopdracht. Deze beperking dient op grond van Richtlijn 910 (paragraaf 12, p. 673) in de opdrachtbevestiging bij een beoordelingsopdracht te worden opgenomen. Als de accountant tijdens de uitvoering van de beoordelingsopdracht fraude ontdekt, dan dient hij conform Richtlijn 240 'Fraude en onjuistheden' te handelen (Richtlijn 910, paragraaf 22A, p. 679).

De kans op ontdekking van fraude bij een samenstellingsopdracht zal kleiner zijn dan bij de controleopdracht of de beoordelingsopdracht<sup>4</sup>. In de opdrachtbevestiging van een samenstellingsopdracht dient evenals in de opdrachtbevestiging van een beoordelingsopdracht te worden vermeld dat gezien de aard van de opdracht niet de verwachting mag bestaan dat fraude wordt ontdekt (Richtlijn 930, paragraaf 7, p. 739). De accountant voert een samenstellingsopdracht niet uit vanwege zijn controledeskundigheid, maar vanwege zijn deskundigheid op het gebied van de financiële verslaggeving. Als de accountant de door de onderneming in het kader van de samenstellingsopdracht door de leiding van de huishouding verstrekte gegevens onjuist, onvolledig of anderszins onbetrouwbaar vindt, dient hij te overwegen alsnog additionele werkzaamheden uit te voeren (Richtlijn 930, paragraaf 14, p. 743). Indien de leiding weigert de additionele werkzaamheden uit te laten voeren of aanvullende informatie te verstrekken, dient de accountant zijn opdracht terug te geven. Indien de accountant dit niet doet, loopt hij de kans aan te worden gesproken op het meewerken aan valsheid in geschrifte. De accountant mag dus niet de ogen sluiten voor aanwijzingen voor fraude. De kans dat de accountant een fraudegeval in het kader van de werkzaamheden op het spoor komt is bij een samenstellingsopdracht echter wel kleiner dan bij een beoordelings- of controleopdracht.

#### 4 Onderzoeksvragen

De perceptie van de gebruikers van de jaarrekening en overige financiële informatie omtrent de wenselijke en feitelijke rol van de accountant bij fraude wordt onderzocht. De 'gebruikers van de jaarrekening en overige financiële informatie' worden hierna aangeduid als 'gebruikers van de jaarrekening'.

Het is interessant om vast te stellen in hoeverre de bestaande regelgeving aansluit op de behoeften van de gebruikers van de jaarrekening en in hoeverre de gebruikers de werkzaamheden van de accountant vertalen in een toename van de zekerheid die wordt ontleend aan de jaarrekening. Het bestaan van verschillen tussen de verwachtingen van gebruikers van de jaarrekening ten aanzien van de verantwoordelijkheden van de accountant en de feitelijke prestatie van de accountant kan leiden tot aansprakelijkstellingen en afnemend vertrouwen van het maatschappelijk verkeer in het product van de accountant. In dit kader doet ook de discussie over de verwachtingskloof weer opgeld. De verwachtingskloof en de problematiek die daarmee samenhangt, hebben wij reeds besproken in ons eerder genoemde artikel met betrekking tot opvattingen over accountants. Voor een verdere behandeling van dit onderwerp verwijzen wij dan ook naar dit artikel.

Concreet komen in het onderhavige artikel de drie onderstaande onderzoeksvragen aan de orde:

- 1 In welke mate vinden gebruikers van de jaarrekening dat accountantscontrole moet dienen om fraude te voorkomen en te ontdekken en in welke mate vinden deze gebruikers dat accountantscontrole hier ook daadwerkelijk in slaagt? Belangrijk hierbij is ook vast te stellen of en hoe de mening van gebruikers sinds het onderzoek van het Limpert Instituut uit 1987 is veranderd.
- 2 Is de verplichte melding van niet ongedaan gemaakte fraude op basis van de Verordening op de Fraudemelding in de ogen van de gebruikers van de jaarrekening een goede zaak en in hoeverre tast deze melding in de ogen van de gebruikers van de jaarrekening de vertrouwensrelatie met de opdrachtgever aan?
- 3 Welke zekerheid omtrent het bestaan van fraude ontlenen de gebruikers van de jaarrekening aan de verschillende verklaringen die door de accountant kunnen worden afgegeven en is deze gepercipieerde zekerheid in over-

eenstemming met de mening van de gebruikers ten aanzien van de mate waarin accountantscontrole er in de praktijk in slaagt om fraude te voorkomen en te ontdekken?

De onderzoeksvragen zullen respectievelijk in paragrafen zes, zeven en acht worden behandeld.

## 5 Opzet van het onderzoek

Het onderzoek, waarvan een deel van de resultaten in dit artikel wordt gepresenteerd, is uitgevoerd door middel van een schriftelijke enquête. De enquête van het onderhavige onderzoek is gebaseerd op de enquête die is gebruikt voor het onderzoek van het Limperg Instituut uit 1987. Doel van de enquête is het in kaart brengen van de percepties van de gebruikers van de jaarrekening ten aanzien van de taken, werkzaamheden en verantwoordelijkheden van de accountant. De enquête bestaat uit 26 vragen, die veelal zijn onderverdeeld in enkele subvragen. Alle in dit artikel gebruikte vragen zijn gebaseerd op een vijfpunts Likertschaal. Bij de interpretatie van de Likertschaal-vragen wordt '1' geïnterpreteerd als oneens, '5' als eens en wordt verondersteld dat men '3' als neutraal zou mogen beschouwen. De auteurs zijn zich er echter van bewust dat uitkomsten op een Likertschaal enkel relatieve betekenis hebben. Interpretatie van de uitkomsten op voornoemde wijze houdt dan ook geen normatief oordeel in over deze uitkomsten. Het is enkel een conventie om de uitkomsten te duiden. In het vervolg van de tekst worden tevens de standaarddeviaties van de uitkomsten van de enquêtevragen gegeven als een globale indicatie van de spreiding<sup>5</sup>.

De enquête is gehouden onder zes doelgroepen, te weten:

- directeuren van grotere ondernemingen (vijftig personeelsleden of meer);
- directeuren van kleinere ondernemingen (meer dan tien doch minder dan vijftig personeelsleden);
- bestuursleden van non-profitorganisaties;
- leden van ondernemingsraden;
- commissarissen van ondernemingen;
- bankiers en functionarissen van financiële instellingen.

Personen die tot deze doelgroepen behoren worden geacht met enige regelmaat gebruik te maken van door de accountant gecontroleerde,

beoordeelde of samengestelde financiële informatie en worden als zodanig in staat geacht het functioneren en rapporteren van de accountant te kunnen beoordelen. Per doelgroep zijn 250 enquêtes verstuurd. Het totaal aantal verstuurdde enquêtes is dus 1.500. De totale bruikbare respons was 465, dit is 31%<sup>6</sup>. Voor een nadere analyse van deze respons alsmede een uitleg van de selectiecriteria wordt verwezen naar bijlage 1 (zie pagina 308).

In het onderzoek van het Limperg Instituut uit 1987 werden twee additionele doelgroepen onderscheiden, namelijk directeuren van middelgrote ondernemingen en aandeelhouders. Voorts kende de doelgroep directeuren kleinere ondernemingen geen minimumaantal werknemers. In het huidige onderzoek zijn de directeuren van middelgrote ondernemingen ondergebracht bij de directeuren grote ondernemingen. Uit analyse van de resultaten van 1987 bleek dat de opvattingen van directeuren van middelgrote ondernemingen niet significant verschilden van de opvattingen van directeuren van grote ondernemingen (Berends et al, p. 10). Opgemerkt dient te worden dat het totaal aantal directeuren dat in de steekproef is vertegenwoordigd als gevolg van de veranderde doelgroepdefinitie ten opzichte van 1987 is afgenomen. Bij het opzetten van het onderhavige onderzoek is besloten de doelgroep aandeelhouders buiten de steekproef te laten, omdat er problemen voorzien werden met het trekken van een representatieve steekproef. In 1987 werden 1.878 enquêtes verstuurd, dit resulteerde in een totale respons van 912. Voor de vergelijking met het huidige onderzoek is uit de data van 1987 de doelgroep aandeelhouders verwijderd. Dit leidt tot een totale gebruikte respons uit 1987 van 796. Omdat na het verwijderen van de doelgroep aandeelhouders, naar het zich laat aanzien, geen belangrijke verschillen meer bestaan tussen de steekproef bij het huidig onderzoek en de steekproef in 1987, lijkt een zinvolle vergelijking mogelijk.

Zowel voor de data uit 1995 als voor de data uit 1987 zijn de verschillen tussen de doelgroepen onderzocht. Uit de uitgevoerde analyses bleek dat er bij geen van de vragen die in dit artikel aan de orde komen sprake was van significant verschillende meningen tussen de doelgroepen. In het vervolg van dit artikel blijft een indeling naar doelgroepen daarom achterwege.

## 6 Taak accountant

In deze paragraaf wordt ingegaan op de eerste

onderzoeksvraag. Centraal in deze paragraaf staat de perceptie van de gebruikers van de jaarrekening ten aanzien van de taak van de accountant bij fraude in het kader van zijn controleopdracht. In het bijzonder wordt gekeken in hoeverre de gebruikers vinden dat accountantscontrole moet dienen om fraude te voorkomen en te ontdekken en in hoeverre men vindt dat accountantscontrole hier ook daadwerkelijk in slaagt. Belangrijk hierbij is ook vast te stellen hoe de mening van gebruikers sinds het onderzoek van het Limperg Instituut uit 1987 is veranderd.

Op basis van de in paragraaf 3 besproken verantwoordelijkheden van de accountant blijkt dat de accountant slechts een verantwoordelijkheid heeft bij het ontdekken van fraude voorzover het fraude van materieel belang betreft. Het voorkomen van fraude is op basis van de Richtlijnen voor de Accountantscontrole geen doel van de controlewerkzaamheden, alhoewel deze werkzaamheden wel een preventief effect kunnen hebben. Aan de hand van de hiernavolgende vragen wordt getoetst of de gebruikers van de jaarrekening zich in een dergelijke beperkte rol van de accountant kunnen vinden en in hoeverre men vindt dat de accountant in zijn rol slaagt.

Concreet zijn de volgende vragen gesteld:

**95-1** *Ik vind dat accountantscontrole moet dienen om fraude bij een onderneming te:*

- a. voorkomen.
- b. ontdekken.

**95-2** *Ik vind dat accountantscontrole er in de praktijk in slaagt om fraude bij een onderneming te:*

- a. voorkomen.
- b. ontdekken.

De resultaten worden in tabel 1 weergegeven.

**Tabel 1: Analyse van de respons**

Vraagnummer	Gemiddelde	Standaarddeviatie
95-1a	4,1158	1,1877
95-1b	3,7541	1,3450
95-2a	2,9171	1,1797
95-2b	2,9451	1,0872

\*1' correspondeert met oneens en \*5' correspondeert met eens.

De wensen van de respondenten ten aanzien van de rol van de accountantscontrole bij fraude zijn gemiddeld duidelijk hoger dan de door de groep gepercipieerde effectiviteit. De respondenten vinden dat de accountant meer moet bieden dan hij naar hun mening op het moment doet. Er moet wel worden vermeld dat de meningen ten aanzien van de vragen 95-2a en 95-2b over de daadwerkelijke effectiviteit van accountantscontrole bij fraude minder verdeeld lijken dan de meningen over de gewenste rol van de accountant bij fraude in vragen 95-1a en 95-1b. Een preventieve rol van de accountant bij fraude wordt het meest gewenst.

Het lijkt nuttig om de opvattingen die leefden in 1995 te leggen naast de opvattingen uit 1987, teneinde vast te stellen of de opvattingen over accountants door de tijd zijn veranderd. De enquête van het Limperg Instituut dateert overigens uit 1985, waardoor er tussen beide enquêtes precies tien jaar is verstreken.

De volgende vragen werden in 1987 gesteld:

**87-1** *Ik vind dat accountantscontrole moet dienen om fraude bij een onderneming te voorkomen / te ontdekken.*

**87-2** *Ik vind dat accountantscontrole er in de praktijk in slaagt om fraude bij een onderneming te voorkomen / te ontdekken.*

Er is in 1987 sprake van een gecombineerde vraagstelling, waardoor de uitkomsten strikt genomen niet met elkaar vergeleken kunnen worden. Het is echter verdedigbaar om een globale vergelijking toe te passen. Hierbij dient wel gewaarschuwd te worden tegen het hechten van al te veel belang aan de vergeleken uitkomsten. De resultaten uit 1987 worden weergegeven in tabel 2.

**Tabel 2: Analyse van de respons**

Vraagnummer	Gemiddelde	Standaarddeviatie
87-1	3,9799	1,1571
87-2	3,0187	1,1108

\*1' correspondeert met oneens en \*5' correspondeert met eens.

Als globaal de gemiddelden van de vragen uit 1995 (vragen 95-1a/b en 95-2a/b) worden verge-

leken met de vragen uit 1987 (vragen 87-1 en 87-2) kan een indicatie worden verkregen van de ontwikkeling in de perceptie van de gebruiker van financiële informatie ten aanzien van de verantwoordelijkheden van de accountant bij fraude. Een vergelijking van de gewenste prestaties van de accountant (vragen 95-1a/b versus vraag 87-1) leidt tot de conclusie dat de wensen van de gebruikers in de loop der jaren ongeveer gelijk zijn gebleven, dan wel iets zijn afgenomen. De gepercipieerde effectiviteit met betrekking tot het voorkomen en ontdekken van fraude lijkt in 1995 (vragen 95-2a/b) iets te zijn gedaald ten opzichte van 1987 (vraag 87-2). Deze effecten zijn echter marginaal, waardoor eventuele uitspraken over het belang van deze veranderingen niet zijn gerechtvaardigd.

## 7 Meldingsplicht

De meldingsplicht, zoals beschreven in de Verordening op de Fraudemelding, is vele malen onderwerp van discussie geweest. Vraag hierbij was veelal of de verplichte melding van de teruggave van de controleopdracht, als gevolg van niet ongedaan gemaakte fraude, de vertrouwensrelatie tussen accountant en cliënt zou aantasten. Het is immers niet ondenkbaar dat een cliënt voorzichtiger met de informatieverstrekking aan de accountant zal omgaan als er naast het risico van het teruggeven van de opdracht ook nog het risico van een melding van deze teruggave aan een centraal meldpunt zou bestaan. Reeds in 1987 werden in het onderzoek van het Limperg Instituut al vragen gesteld over het belang van de geheimhoudingsplicht voor het functioneren van de accountant en over het mogelijk melden van onregelmatigheden aan de betrokken autoriteiten. Concreet werd ten aanzien van het belang van de geheimhoudingsplicht in 1987 de volgende vraag gesteld:

**87-3** *Het handhaven van de geheimhoudingsplicht is beslist nodig voor het goed functioneren van de accountantscontrole.*

Naast deze algemene vraag over de geheimhoudingsplicht kregen de geënquêteerden destijds ook drie concrete gevallen gepresenteerd, waarbij in essentie gevraagd werd of de geheimhoudingsplicht in deze gevallen gehandhaafd moest blijven. De volgende vragen werden in 1987 in dit kader gesteld:

**87-4** *Ik vind dat een accountant de betrokken autoriteiten moet inlichten als hij stuit op:*

- gevallen van ontduiking van sociale verzekeringen en belastingen.*
- gevallen van omkoping.*
- het achterwege blijven van investeringen die door milieuwetgeving vereist zijn.*

Een overzicht van de resultaten wordt in tabel 3 weergegeven.

**Tabel 3: Analyse van de respons**

Vraagnummer	Gemiddelde	Standaarddeviatie
87-3	4,3127	1,1579
87-4a	3,0336	1,6890
87-4b	2,9586	1,6558
87-4c	2,5929	1,5531

'1' correspondeert met oneens en '5' correspondeert met eens.

In 1987 wordt de geheimhoudingsplicht blijkens de uitkomsten van de enquête als belangrijk ervaren voor het goed functioneren van de accountant. De respondenten zijn het gemiddeld eens met de stelling dat de geheimhoudingsplicht noodzakelijk is voor het functioneren van de accountant. Het verplicht melden van de verschillende vormen van onregelmatigheden wordt door de respondenten rond de neutrale waarde (3) beoordeeld. Met name bij gevallen van ontduiking van sociale verzekeringen en belastingen en bij gevallen van omkoping zijn de meningen gemiddeld rond het neutrale punt te vinden. Wat betreft het melden van het achterwege blijven van investeringen die door milieuwetgeving zijn vereist, zijn de respondenten gemiddeld minder positief gestemd. Wellicht zou deze vraag heden ten dage, gezien de toegenomen aandacht voor de milieuproblematiek, meer positief beantwoord worden.

Er dient opgemerkt te worden dat de gemiddeld neutrale mening van de groep respondenten niet wordt veroorzaakt door een veelvuldig neutrale mening van de individuele respondent. Uit de relatief hoge spreiding bij de vragen over het verplicht melden van onregelmatigheden valt op te maken dat de meningen van de respondenten sterk verdeeld zijn. Men zou op basis van de standaarddeviaties kunnen stellen dat de respondenten verdeeld zijn in twee kampen met tegengestelde meningen. Dit verklaart mede de discussie die is losgebarsten bij het invoeren van de

Verordening op de Fraudemelding in 1994. Door deze invoering is een concrete verplichting ontstaan voor het melden van een teruggave van de opdracht tot accountantscontrole als gevolg van niet ongedaan gemaakte fraude. De vraag kan worden gesteld in welke mate de verplichte melding van niet ongedaan gemaakte fraude in de ogen van de gebruikers van de jaarrekening een goede zaak is en in hoeverre deze melding in de ogen van de gebruikers de vertrouwensrelatie met de opdrachtgever aantast.

De voorgaande onderzoeksvraag is in het onderzoek geconcretiseerd door de volgende twee vragen:

**95-3** *Het verplicht melden van niet door de leiding ongedaan gemaakte belangrijke fraude (in het kader van de wettelijke jaarrekeningcontrole) aan de CRI tast de vertrouwensrelatie tussen accountant en opdrachtgever aan.*

**95-4** *Indien geconstateerde fraude niet ongedaan wordt gemaakt door de leiding van de huishouding, vind ik dat de accountant deze fraude te allen tijde dient te melden aan de CRI.*

De geponeerde vragen betreffen zowel de invloed van de verplichte melding op de vertrouwensrelatie, alsmede de wenselijkheid van de melding op zich. De uitkomsten zijn weergegeven in tabel 4.

**Tabel 4: Analyse van de respons**

Vraagnummer	Gemiddelde	Standaarddeviatie
95-3	2,9749	1,5621
95-4	3,9025	1,3524

'1' correspondeert met oneens en '5' correspondeert met eens.

Bij de analyse van de respons bij vragen 95-3 en 95-4 zoals gepresenteerd in tabel 4 kunnen twee belangrijke opmerkingen worden gemaakt. Ten eerste valt op dat ondanks dat de respondenten de stelling dat het verplicht melden van niet door de leiding ongedaan gemaakte fraude de vertrouwensrelatie aantast gemiddeld rond het neutrale punt beoordelen, de respondenten het gemiddeld eens zijn met de stelling dat niet ongedaan gemaakte fraude bij de CRI gemeld moet worden. Het feit dat de vertrouwensrelatie

wellicht schade oploopt, lijkt dus niet als excuus te worden geaccepteerd om de melding van niet ongedaan gemaakte fraude eventueel achterwege te laten. Een tweede opvallend punt is de relatief hoge standaarddeviatie bij de eerste vraag. Deze hoge standaarddeviatie duidt op uiteenlopende opvattingen ten aanzien van de vraag in hoeverre de vertrouwensrelatie door de meldingsplicht wordt aangetast.

## 8 Verwachtingen op basis van verschillende verklaringen

De laatste onderzoeksvraag heeft betrekking op de zekerheid omtrent het bestaan van fraude die door de gebruikers van de jaarrekening aan de verschillende verklaringen van de accountant wordt ontleend. Met name is het interessant vast te stellen in hoeverre deze gepercipieerde zekerheid in overeenstemming is met de mening van de gebruikers ten aanzien van de mate waarin accountantscontrole er in de praktijk in slaagt fraude te voorkomen en te ontdekken. Het lijkt redelijk te veronderstellen dat de zekerheid die aan een verklaring wordt ontleend sterk samenhangt met de mening van de respondent omtrent het functioneren van de accountant met betrekking tot fraude.

De zekerheden die door de gebruikers aan de verschillende verklaringen ontleend worden, zijn reeds behandeld in ons voorgaande artikel. In dit artikel volgt dan ook slechts een beknopte samenvatting van de destijds gevonden resultaten. De onderstaande vragen met betrekking tot het bestaan van fraude zijn in dit onderzoek gesteld:

**95-5** *Ik trek uit de tekst van de accountantsverklaring de conclusie dat er geen fraude voorkomt.*

**95-6** *Ik trek uit de tekst van de beoordelingsverklaring de conclusie dat er geen fraude voorkomt.*

**95-7** *Ik trek uit de tekst van de samenstellingsverklaring de conclusie dat er geen fraude voorkomt.*

De vragen omtrent het bestaan van fraude in verantwoordingen die zijn voorzien van respectievelijk een goedkeurende accountantsverklaring of beoordelingsverklaring dan wel een samenstellingsverklaring, gaven de in tabel 5 gepresenteerde respons.

**Tabel 5: Analyse van de respons**

Vraagnummer	Gemiddelde	Standaarddeviatie
95-5	2,3695	1,3835
95-6	1,9238	1,0336
95-7	1,7546	1,9132

'1' correspondeert met oneens en '5' correspondeert met eens.

Op basis van de verantwoordelijkheden van de accountant bij fraude, zoals beschreven in paragraaf 3 van dit artikel, wordt niet van de accountant verwacht dat deze alle fraude ontdekt die in een huishouding wordt gepleegd. Slechts fraude van materieel belang behoort tot het primaire aandachtsgebied van de accountant. De relatief negatieve antwoorden van de respondenten weerspiegelen de beperkte taak van de accountant. Zoals in het voorgaande artikel bleek werden van alle geponeerde stellingen omtrent zekerheden die aan de verschillende verklaringen worden ontleend, de stellingen omtrent fraude het minst positief beantwoord (Klijnsmit et al., 1998).

Er is een conceptueel verband tussen de verwachting met betrekking tot het bestaan van fraude die wordt ontleend aan de verschillende verklaringen en de vraag in welke mate de accountant er in de praktijk in slaagt fraude te ontdekken en te voorkomen. De vraag of degenen die een lage verwachting hebben omtrent het voorkomen en ontdekken van fraude door de accountant, deze verwachting daadwerkelijk vertalen in lagere verwachtingen bij de verklaringen staat centraal in de navolgende toetsen.

Voor het toetsen van de voorgaande vraag wordt de correlatie tussen vragen 95-2a en 95-2b en de vragen 95-5, 95-6 en 95-7 onderzocht. Er wordt hierbij gebruikgemaakt van Spearman's rangcorrelatiecoëfficiënt<sup>7</sup>. In tabel 6 worden Spearman's rangcorrelatiecoëfficiënten van vraag 95-2a (over het slagen van accountantscontrole om fraude te voorkomen) met vragen 95-5, 95-6 en 95-7 (over de zekerheden ontleend aan de verschillende verklaringen) weergegeven.

Uit tabel 6 blijkt dat de perceptie van de gebruikers van de jaarrekening ten aanzien van de mate waarin de accountant er in de praktijk in slaagt om fraude te voorkomen een duidelijke samenhang vertoont met de zekerheid ten aanzien van het bestaan van fraude die door de gebruikers aan de verschillende verklaringen wordt ontleend.

**Tabel 6: Spearman's rangcorrelatie – slaagt accountantscontrole in het voorkomen van fraude?**

Vraagnummer	Correlatiecoëfficiënt	Significantie (tweezijdig)
Accountantsverklaring	0,184	0,000
Beoordelingsverklaring	0,419	0,000
Samenstellingsverklaring	0,180	0,004

De correlatiecoëfficiënten betreffende de samenhang tussen vraag 95-2b over het in de praktijk ontdekken van fraude en de vragen 95-5, 95-6 en 95-7 worden in tabel 7 weergegeven.

**Tabel 7: Spearman's rangcorrelatie – slaagt accountantscontrole in het ontdekken van fraude?**

Vraagnummer	Correlatiecoëfficiënt	Significantie (tweezijdig)
Accountantsverklaring	0,180	0,000
Beoordelingsverklaring	0,146	0,002
Samenstellingsverklaring	0,167	0,000

Ook de perceptie van de gebruikers van de jaarrekening ten aanzien van de mate waarin de accountant er in de praktijk in slaagt fraude te ontdekken, blijkt samenhang te vertonen met de zekerheid ten aanzien van het bestaan van fraude die door de gebruikers aan de verklaringen wordt ontleend. Uit tabel 6 noch uit tabel 7 valt een trend op te maken betreffende de sterkte van de samenhang met de verschillende te onderscheiden verklaringen. Zoals verwacht vertoont de perceptie over de mate waarin de accountant er in de praktijk in slaagt fraude te voorkomen of te ontdekken in alle gevallen een samenhang met de zekerheid die wordt ontleend aan de verklaringen die door de accountant kunnen worden afgegeven.

## 9 Samenvatting en conclusie

In dit artikel is aandacht besteed aan de perceptie omtrent de rol van de accountant bij fraude. Fraude is mede op basis van de literatuur gedefinieerd als een opzettelijke actie gericht op het op onrechtmatige wijze bereiken van een doel. De verantwoordelijkheden van de accountant ten aanzien van fraude betreffen veelal slechts fraude die van materiële betekenis is voor het beeld van de jaarrekening. Alleen op basis



van de Verordening op de Fraudemelding heeft de accountant ook verantwoordelijkheden voor niet-materiële fraude. De accountant hoeft echter niet actief op zoek te gaan naar deze fraude, slechts als de accountant aanwijzingen van fraude tegenkomt bij zijn controlewerkzaamheden dient hij hiermee bij de verdere uitvoering van zijn opdracht rekening te houden. Als de accountant fraude constateert en hierop geen corrigerende reactie van de ondernemingsleiding volgt, dan dient de accountant zijn opdracht terug te geven en deze teruggave bij een centraal meldpunt te melden. De kans dat een accountant gevallen van fraude ontdekt is bij een beoordelingsopdracht kleiner dan bij een controleopdracht. In geval van een samenstellingsopdracht neemt de kans op ontdekking van fraude verder af.

In dit artikel zijn drie onderzoeksvragen behandeld. Ten eerste is de vraag gesteld in welke mate de gebruikers van de jaarrekening vinden dat accountantscontrole moet dienen om fraude te voorkomen en te ontdekken en in welke mate zij vinden dat accountantscontrole hier ook in slaagt. Hierbij is ook het onderzoek van het Limperg Instituut uit 1987 betrokken. Voorts is de vraag gesteld of de verplichte melding van niet ongedaan gemaakte fraude op basis van de Verordening op de Fraudemelding een goede zaak is en of deze melding de vertrouwensrelatie met de opdrachtgever aantast. Tot slot is onderzocht welke zekerheid omtrent het bestaan van fraude de gebruikers van de jaarrekening aan de verschillende verklaringen van de accountant ontleen en of deze zekerheid in overeenstemming is met de mening van de gebruikers ten aanzien van de mate waarin accountantscontrole er in de praktijk in slaagt om fraude te voorkomen en te ontdekken.

Ten aanzien van de eerste onderzoeksvraag kan worden geconcludeerd dat de gebruikers van de jaarrekening meer van de accountant verlangen dan dat de accountant in hun ogen biedt. Er is een duidelijk verschil tussen de gemiddelde antwoorden bij de vragen over de gewenste rol van de accountant bij het voorkomen en ontdekken van fraude en de gepercipieerde effectiviteit van de accountant ten aanzien van het voorkomen en ontdekken van fraude. Een vergelijking tussen het huidige onderzoek en het onderzoek van het Limperg Instituut uit 1987 leidt tot de conclusie dat de verhouding tussen de mening van de gebruikers over de gewenste rol van de accountant en de gepercipieerde effectiviteit van de

accountant ten aanzien van fraude gedurende de jaren nauwelijks is veranderd.

De tweede onderzoeksvraag concentreerde zich op de mening van de gebruikers omtrent de meldingsplicht. De melding van de teruggave van een opdracht wegens niet ongedaan gemaakte fraude is vaak onderwerp van discussie geweest. Het is mede daarom dat de mening van de respondenten ten aanzien van het melden van fraude is gevraagd. Uit de analyse van de resultaten bleek dat de respondenten in 1987 in hoge mate van mening waren dat de geheimhoudingsplicht van de accountant beslist nodig was voor het goed functioneren van de accountantscontrole. De respondenten reageerden in 1987 echter sterk verdeeld op de suggestie de betrokken autoriteiten in te lichten in geval van drie concrete onregelmatigheden. Alhoewel de geheimhoudingsplicht als zeer belangrijk wordt ervaren voor het functioneren van de accountant, lijkt er geen consensus te bestaan over het moment waarop de geheimhoudingsplicht moet worden doorbroken ten gunste van het melden van onregelmatigheden aan de betrokken autoriteiten. De Verordening op de Fraudemelding dateert uit 1994 en is daarom in het huidige onderzoek expliciet behandeld. Uit de resultaten van de vragen die betrekking hebben op de verplichte fraudemelding valt op te maken dat de mening van de respondenten, alhoewel gemiddeld neutraal, sterk verdeeld is wat betreft de vraag of de verplichte fraudemelding de vertrouwensrelatie tussen accountant en opdrachtgever aantast. Het voorgaande neemt niet weg dat de respondenten het eens zijn met de melding van niet ongedaan gemaakte fraude. Ondanks de eventuele negatieve gevolgen lijkt de verplichte fraudemelding toch de steun van de respondenten te krijgen.

De laatste onderzoeksvraag betrof de verwachtingen van de gebruikers van de jaarrekening op basis van verschillende verklaringen. De gemiddelde verwachtingen van de gebruikers lijken overeen te stemmen met de bedoeling van de Richtlijnen voor de Accountantscontrole. Er is sprake van een afnemende zekerheid omtrent het bestaan van fraude die wordt ontleend aan achtereenvolgens de accountantsverklaring, de beoordelingsverklaring en de samenstellingsverklaring. De zekerheid die wordt ontleend aan de verschillende verklaringen die door de accountant kunnen worden afgegeven hangt, zoals blijkt uit

een Spearman's rangcorrelatie, samen met de mening van de respondenten met betrekking tot de vraag of de accountant er in de praktijk in slaagt fraude te voorkomen en te ontdekken. De mening over de effectiviteit van de accountant blijkt zich te vertalen in de zekerheid die wordt ontleend aan de verklaringen van de accountant.

Uit het onderzoek blijkt dat de meningen omtrent de rol van de accountant bij fraude en omtrent de verplichte fraudemelding in het bijzonder veelal sterk uiteenlopen. Het kan interessant zijn deze mening nader in kaart te brengen. Voorts lijkt er ook een duidelijk verschil te zijn tussen de gewenste rol van de accountant en de gepercipieerde daadwerkelijke effectiviteit. Wellicht ligt er een taak voor het accountantsberoep om haar taken met betrekking tot het voorkomen en ontdekken van fraude duidelijk uit te leggen en de begrenzingen van deze taken met redenen omkleed toe te lichten.

---

#### LITERATUUR

- Arens, A.A. en J.K. Loebbecke, (1994), *Auditing: An integrated approach*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Berends, A., et al., (1996), *Opvattingen over het functioneren en rapporteren van accountants*, ongepubliceerde scriptie postdoctorale opleiding accountancy Universiteit van Amsterdam.
- Klijnsmit, P., et al., (1998), *Opvattingen over accountants: Een studie naar de verwachting van gebruikers van financiële informatie ten aanzien van de accountant en het verklaringstelsel*, MAB, pp. 290-305.
- Limperg Instituut, (1987), *Opvattingen over accountants*, Amsterdam: Limperg Instituut.
- Nederlands instituut van registeraccountants, (1996), *Richtlijnen voor de Accountantscontrole*, Amsterdam: NIVRA.
- RADAR, *Richtlijnen voor de Accountantscontrole*, losbladig.
- Verordening Gedrags- en Beroepsregels Registeraccountants (1994).
- Verordening op de Fraudemelding (1994).

---

#### NOTEN

- 1 De scriptiegroep bestond uit de volgende personen: A. Berends, M.A. ter Hark, N.W.A. van Nuland, H.C.C. Offermans, N.A. Russchenberg en W.M. van der Wal. Begeleiders: P. Wallage (Universiteit van Amsterdam) en F. Drieënhuizen (Limperg Instituut).
- 2 Het centrale meldpunt zoals bedoeld in artikel 3 van de Verordening op de Fraudemelding is de Centrale Recherche Informatiedienst (CRI). Saillant detail hierbij is dat de eerste melding bij het centrale meldpunt pas recentelijk is ontvangen.
- 3 De verplichting tot het schriftelijk in kennis stellen van het centraal meldpunt bestaat eveneens als de opdrachtgever de opdracht tot wettelijk verplichte controle beëindigt, nadat deze in gebreke is gebleven om toereikende maatregelen te nemen om de gevolgen van fraude voorzover mogelijk ongedaan te maken en om herhaling te voorkomen.
- 4 Vergelijk in dit kader Richtlijn 120 'Algemeen kader met betrekking tot controle en aan controle verwante opdrachten'.
- 5 De onderzoekers zijn zich bewust van het feit dat een Likertschaal geen standaard normale verdeling heeft en dat de standaarddeviatie daarom geen juiste spreidingsmaatstaf is. Desondanks hebben wij gemeend de standaarddeviatie toch te kunnen hanteren als een globale indicatie van de spreiding. Hierbij hebben wij de standaarddeviatie geïnterpreteerd op een schaal van de minimale standaarddeviatie tot de maximale standaarddeviatie (lim  $N \rightarrow \infty$ ) die respectievelijk 0 en 2 bedragen. Deze eigenschap van de standaarddeviatie volgt uit het feit dat de verdeling links begrensd is op 1 en rechts op 5. Daar er geen sprake is van een standaard normale verdeling bij ordinale begrensde variabelen, is de spreiding geen maatstaf voor het verwachte percentage cases dat binnen een standaarddeviatie valt.
- 6 De mogelijkheid om bij de vragen in de enquête 'geen mening' in te vullen, leidt ertoe dat niet bij alle vragen een positie op de Likertschaal is gegeven. De geanalyseerde respons is daarom niet bij alle vragen gelijk aan de totale respons van 465.
- 7 Spearman's rangcorrelatiecoëfficiënt is een maatstaf van correlatie die gebruikt wordt bij ordinale data.

## BIJLAGE 1

### Analyse respons 1995

<i>Doelgroep*</i>	<i>Verzonden</i>	<i>Respons</i>	<i>Respons %</i>
DGO	250	89	36
DKO	250	59	24
BNP	250	104	42
ORL	250	70	28
COM	250	77	31
BFI	250	66	26

### Selectiecriteria

<i>Doelgroep*</i>	<i>Selectiecriteria</i>
DGO	Randomselectie uit Reach
DKO	Randomselectie uit bestanden direct mail-bedrijf
BNP	Randomselectie uit bestanden direct mail-bedrijf
ORL	Randomselectie uit Reach
COM	Randomselectie uit Reach
BFI	Bankiers van drie grote Nederlandse banken, geselecteerd op functie; financiële redactie van drie dagbladen; randomselectie uit adressenbestand Vereniging van Beleggingsanalisten

\* DGO: directeuren grotere onderneming; DKO: directeuren kleinere onderneming; BNP: bestuursleden non-profitorganisaties; ORL: leden van ondernemingsraden; COM: commissarissen van ondernemingen; BFI: bankiers en functionarissen van financiële instellingen.

### Analyse respons 1987

<i>Doelgroep**</i>	<i>Verzonden</i>	<i>Respons</i>	<i>Respons %</i>
DGO	250	129	52
DMO	215	95	44
DKO	250	71	28
BNP	250	152	61
ORL	250	110	44
COM	250	109	44
BFI	193	130	80

\*\* DGO: directeuren grotere onderneming; DMO: directeuren middelgrote onderneming; DKO: directeuren kleinere onderneming; BNP: bestuursleden non-profitorganisaties; ORL: leden van ondernemingsraden; COM: commissarissen van ondernemingen; BFI: bankiers en functionarissen van financiële instellingen.  
Voor selectiecriteria van de steekproef uit 1987 wordt verwezen naar de publicatie van het Limperg Instituut.